

ROMAN PELCZAR

Wpływ Rady Szkolnej Krajowej na rozwój sieci szkół elementarnych w Galicji w pierwszym dziesięcioleciu jej działalności (1868–1878)

The Influence of the National School Council on the Development of Elementary Schools in Galicia in the First Decade of Its Activity (1868–1878)

Profesor doktor habilitowany, Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Rzeszowski, Polska

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie działalności Rady Szkolnej Krajowej (RSK) w Galicji w pierwszym 10-leciu jej funkcjonowania. W tym okresie polegała ona na reorganizacji istniejących szkół elementarnych (ludowych) oraz na tworzeniu nowych placówek szkolnych. Najpierw przedstawiono prawne i organizacyjne uwarunkowania tworzenia sieci szkół przez RSK na przełomie lat 60. i 70. XIX w. Następnie omówiono jej rolę w zakresie oddziaływania na społeczeństwo Galicji w kwestii ich organizowania. Ukazano także trudności, jakie RSK musiała pokonać. W opracowaniu wykorzystano źródła archiwalne, akty prawne oraz literaturę historyczną. Artykuł może pomóc w badaniach nad oświatą elementarną na ziemiach polskich w czasach zaborów, zwłaszcza na terenie Galicji.

Słowa kluczowe: Galicja, galicyjska Rada Szkolna Krajowa, szkolnictwo elementarne (ludowe) w Galicji, szkolnictwo elementarne na ziemiach polskich w czasach zaborów

Abstract

The aim of the article is presentation of activities the National School Council in Galicia in the first decade of its functioning. During this period, it involved the reorganization of existing elementary (folk) schools and the creation of new school facilities. At the beginning it was presented legal and organizational conditions for creating a network of schools by the National School Council at the turn of the 60s and 70s in the nineteenth century. Then, its role was discussed in terms of impact on the society of Galicia regarding organizing them. It also shows the difficulties that the National School Council had to overcome. The text uses archival sources, legal acts and historical literature. The article can help in research on elementary education on Polish lands during the partitions, especially in Galicia.

Keywords: Galicia, Galician National School Council, elementary (folk) education in Galicia, elementary education in the Polish lands during the partitions of Poland

Wstęp

Szkolnictwo ludowe (elementarne dla ludności wiejskiej i miejskiej) na terenie Galicji (jako jednej z prowincji monarchii habsburskiej) działało na podstawie kilku austriackich ustaw oświatowych. Pierwsza (z 1774 r.) tworzyła organizację szkolnictwa dla ludności plebejskiej w całym państwie, wprowadzając 3 typy szkół: normalne, główne i trywialne. Taki ustrój oświatowy przetrwał prawie 100 lat z drobnymi modyfikacjami dokonanymi mocą kolejnej ustawy szkolnej (ogłoszonej w 1805 r.). W warunkach Galicji tę ogólnoaustriacką strukturę szkolną z czasem uzupełniły szkoły parafialne, które (choć niejednokrotnie działały jeszcze od czasów przedrozbiorowych) przez władze państwowe oficjalnie zostały uznane dopiero ok. 1820 r. W połowie XIX w., po uwłaszczeniu, dodatkowo zaczęły powstawać szkoły gminne, gdyż pozwolono wówczas samorządom gminnym na pełną niezależność w zakresie tworzenia i organizowania oświaty na swym terenie (Gaj-Piotrowski, 1975, s. 48). Warto także zaznaczyć, że ówczesne szkolnictwo miało charakter narodowościowy i zarazem wyznaniowy. To oznaczało, że swoje szkoły tworzyli Polacy (rzymscy katolicy), Rusini-Ukraińcy (grekokatolicy), Niemcy (katolicy lub protestanci) oraz Żydzi (judaїści).

Prawno-organizacyjne uwarunkowania tworzenia sieci szkół elementarnych przez Radę Szkolną Krajową

Punktem wyjścia moich rozważań jest 1868 r., bowiem 28 stycznia swą działalność rozpoczęła Galicyjska Rada Szkolna Krajowa (RSK). Formalnie została ona powołana do życia przez Sejm Krajowy Galicji jeszcze w 1866 r. Następnie w końcu czerwca 1867 r. uchwalono jej statut, na podstawie którego w styczniu 1868 r. mogła ona zainicjować faktyczną pracę (Fiutowski, 1913, s. 34–36). Kolejną ważną datą z tego roku był 25 maja, kiedy to ukazała się państwowa ustawa likwidująca dotychczasową wieloletnią zależność szkolnictwa ludowego od władz kościelnych (rzymskokatolickich i grekokatolickich), a oddająca oświatę pod opiekę władz państwowych. Do kierownictwa i nadzoru nad szkołami w każdym kraju monarchii austro-węgierskiej ustawa ustanawiała specjalne organy świeckie. W Galicji miały to być: RSK, rady szkolne okręgowe i rady szkolne miejscowe (Fiutowski, 1913, s. 34). Wspomniana ogólnopaństwowa ustawa z maja 1868 r. sankcjonowała pozycję RSK, uznając ją za najwyższą władzę oświatową w Galicji oraz przyznając jej prawo kierowania i sprawowania nadzoru nad sprawami wychowania młodzieży oraz nad szkołami wszystkich typów (Falkiewicz, 1899, s. 109).

Dla funkcjonowania i zakresu działań RSK fundamentalną rolę odegrało austriackie prawodawstwo oświatowe z lat 1869 i 1873. Otóż 14 maja 1869 r. została zatwierdzona ogólnopaństwowa ustawa wprowadzająca w monarchii nowy system szkolnictwa elementarnego. Szkoły ludowe zostały podzielone na pospo-

lite oraz wydziałowe (Fiutowski, 1913, s. 49–50; Majorek, Marmon, 1983, s. 265; Wroczyński, 1996, s. 190). W celu dostosowania tej ustawy do realiów Galicji jej Sejm Krajowy 2 maja 1873 r. uchwalił ustawę o zakładaniu i utrzymaniu publicznych szkół ludowych i posyłaniu do nich dzieci, która całkowicie reorganizowała dotychczasową organizację szkolnictwa elementarnego w tej części monarchii austro-węgierskiej (Fiutowski, 1913, s. 59–62; Majorek, Marmon, 1983, s. 267; Podgórska, 1967, s. 594–595; Wroczyński, 1996, s. 190–191; Juško, 2003, s. 62–63). Sieć szkolną miały tworzyć szkoły pospolite (we wsiach i miasteczkach) oraz szkoły wydziałowe (w większych miastach) mające od jednej do ośmiu klas. Liczba klas wynikała z liczby nauczycieli i dzieci w wieku obowiązku szkolnego. Jedna klasa nie powinna liczyć więcej niż 80 uczniów. Ustawa wprowadziła zasadę organizowania szkoły w każdym obwodzie (zakresie) szkolnym, w którym mieszkało przynajmniej 40 dzieci w wieku szkolnym. Odległość od szkoły do miejsca zamieszkania miała wynosić maksymalnie pół mili (ok. 4 km). Obowiązek ich utrzymania, tak jak dotychczas, składano na barki gmin oraz obszarów dworskich. Aby zrealizować ten zapis, ustawa wprowadziła fundusz szkolny, który był tworzony z podatków wpływających do kas gminnych. Szkoły mogły również korzystać ze wsparcia finansowego RSK i właściwych rad szkolnych okręgowych (Falkiewicz, 1899, s. 46–47). Z kolei 25 czerwca 1873 r. ukazała się galicyjska ustawa o władzach nadzorczych miejscowych i okręgowych dla szkół ludowych. Wyżej wymienione ustawy z 1873 r. bardzo istotnie zmieniły oświatę galicyjską (Fiutowski, 1913, s. 60, 66, 68–69).

Realizacja zadań z zakresu organizowania szkół elementarnych przez RSK w latach 70. XIX w.

Do maja 1868 r. sprawy administracyjne szkół ludowych (mocą ustawy szkolnej z 1805 r.) podlegały władzom powiatowym, zaś nadzór dydaktyczno-pedagogiczny i cały kierunek wychowania należały do konsystorza diecezjalnych (kościelnych i cerkiewnych). Konsystorz za zgodą rządu krajowego mianował dystryktowych (okręgowych) nadzorców szkolnych. Zostawali nimi zazwyczaj dziekani lub wicedziekani. Natomiast bezpośredni nadzór nad poszczególnymi szkołami powierzano proboszczom. Mieli oni czuwać nad nauką szkolną, metodami nauczania, zachowaniem nauczycieli, pilnością i obyczajnością uczniów oraz stosunkiem rodziców do szkoły (Falkiewicz, 1899, s. 108–109). W 1868 r. nadzór nad szkolnictwem ludowym przejęła RSK. Początkowo wywołało to wiele chaosu w funkcjonowaniu oświaty galicyjskiej, gdyż po wejściu w życie wspomnianej państwowej ustawy z 1868 r. konsystorze greckokatolickie (przemyski i lwowski) natychmiast przesłały RSK wszelkie posiadane akta szkolne i zupełnie uchyliły się od współpracy z nowymi władzami oświatowymi. Z kolei duchowieństwo łacińskie z tere-

nów diecezji lwowskiej, przemyskiej, tarnowskiej i krakowskiej przez pewien czas pozostawało w ścisłej łączności z RSK, nadal wykonując na jej życzenie nadzór nad szkołami ludowymi, gdyż przez dłuższy okres nie mogła ona znaleźć odpowiednich kandydatów na stanowiska świeckich inspektorów powiatowych (Fiutowski, 1913, s. 44).

RSK miała duże trudności z wprowadzeniem w życie postanowień państwowej ustawy szkolnej z 14 maja 1869 r. także z powodu braku odpowiednich organów wykonawczych. Dopiero w 1871 r. Rada (na podstawie rozporządzenia Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 1 grudnia 1870 r.) powołała (odpowiednio do liczby obwodów, na które Galicja była podzielona) 22 rady szkolne okręgowe. Ich tworzenie było procesem rozciągniętym w czasie. 28 marca 1871 r. nastąpiła nominacja pierwszych świeckich inspektorów okręgowych (Juško, 2013, s. 157–158; Falkiewicz, 1899, s. 110). Jednak dopiero ustawa o władzach nadzorczych miejscowych i okręgowych dla szkół ludowych z 25 czerwca 1873 r. szczegółowo określiła byt oraz zakres kompetencji wspomnianych organów oświatowych (Majorek, Marmon, 1983, s. 286; Juško, 2013, s. 159). Można zatem przyjąć, że w 1873 r. wykrystalizowała się administracja terenowa RSK (Łapot, 2017, s. 239). Zadaniem wszystkich rad szkolnych okręgowych miało być przejmowanie władzy zwierzchniej nad istniejącym szkolnictwem ludowym oraz tworzenie nowych placówek oświatowych. W myśl wspomnianej ustawy z 25 czerwca 1873 r. każda rada otrzymała w zarząd teren obejmujący określoną liczbę powiatów. Do ich podstawowych zadań należało reprezentowanie na zewnątrz interesów podległych szkół, nadzór nad przestrzeganiem przez nie przepisów prawnych, sprawy finansowe szkół i kwestie związane z personelem nauczającym. Pracami tych organów administracji oświatowej kierowały organy kolegialne, którym przewodniczyli starostowie (jako reprezentanci władzy państwowej) lub prezydenci miast (Fiutowski, 1913, s. 69; Juško, 2013, s. 159–160).

W pierwszym okresie swego istnienia RSK zajęła się przede wszystkim szkolnictwem ludowym najbardziej do tej pory zaniedbanym. W momencie rozpoczęcia przez nią funkcjonowania (czyli w 1868 r.) w Galicji zaledwie 34% dzieci uczęszczało do szkoły, co stanowiło najniższy odsetek wśród prowincji monarchii austriackiej. Dlatego do Sejmu Galicyjskiego i RSK napływały petycje od postępowych grup społeczeństwa domagających się szybkiego wydania ustaw regulujących zakładanie i działalność szkół, unormowania statusu prawnego kadry nauczycielskiej, podniesienia jej wynagrodzenia, respektowania obowiązku szkolnego itp. (Podgórska, 1967, s. 594–595). Jednak praktycznie aż do 1873 r. działalność RSK była mało spektakularna, gdyż pierwsze lata upłynęły jej na pracach legislacyjnych i organizacyjnych przygotowujących grunt pod oświatę ludową. Rada (zgodnie z ustawą państwową z 1869 r.) zajęła się czynnościami administracyjnymi związanymi z przejmowaniem obowiązków od diecezjalnych nadzorów szkolnych i władz gminnych oraz

organizowaniem terenowych struktur władz szkolnych. Punktem wyjścia dla RSK było określenie stanu aktualnego posiadania w zakresie sieci szkolnej. Jednak zadanie to nie było łatwe, gdyż dostarczane przez dotychczasowe nadzory szkolne informacje były nierzetelne. Rada miała wiele problemów z ustaleniem liczby szkół faktycznie działających, bowiem wcześniej często miały miejsce takie sytuacje, iż nadzorom szkolnym i władzom administracyjnym wystarczył fakt spisania stosownego protokołu lub aktu erekcyjnego szkoły, aby już później uznawać ją za faktycznie działającą, podczas gdy w rzeczywistości nieraz przez wiele następnych lat nie prowadzono w niej nauczania lub nie posiadała ona stosownego budynku na ten cel. Bywało i tak, że ustępujące miejscowe władze oświatowe nie wiedziały o niektórych szkołach funkcjonujących na podległym terenie. Ponadto w wielu wsiach istniały szkoły tworzone okazjonalnie przez miejscową ludność. Nie były one rejestrowane w żadnych urzędowych wykazach. Dlatego RSK nie wiedziała o ich istnieniu. W związku z tym zadaniem inspektorów szkolnych (zgodnie z wytycznymi RSK) było uregulowanie ich stanu prawnego (Juśko, 2013, s. 52).

Realizacja postanowień krajowej ustawy szkolnej z 1873 r. została w dużym stopniu uzależniona od samorządów lokalnych. Pierwszym zadaniem postawionym przez RSK przed radami szkolnymi okręgowymi i miejscowymi stało się dostosowanie organizacji szkół do przepisów ustawy z 1869 i 1873 r. W oparciu o nie Rada 19 sierpnia 1873 r. wystosowała do rad szkolnych okręgowych restrykt, w którym wyjaśniła kwestie odnośnie do organizacji szkół ludowych w myśl ustawy szkolnej z 1873 r. oraz wydała określone polecenia w tym zakresie. W pierwszej kolejności odniosła się do szkół już istniejących oraz uczących w nich osób. Rada oznajmiła, że działające placówki podlegać będą wspomnianej ustawie dopiero wtedy, gdy każda z nich formalnie zostanie zreorganizowana mocą specjalnego orzeczenia RSK. Do tego czasu w tych szkołach utrzymywany będzie obecny stan organizacyjny w zakresie źródeł finansowania, płacy nauczycieli i ich praw. Następnie RSK oznajmiła, że reorganizacją istniejących placówek zajmować się będą właściwe rady szkolne okręgowe. Ich zadaniem będzie przygotowanie kompletnej dokumentacji, na podstawie której RSK będzie mogła wydać orzeczenia reorganizujące te instytucje. Rada poleciła radom szkolnym okręgowym podjęcie szeregu działań organizacyjnych przy reorganizacji istniejącego szkolnictwa ludowego. Miały one niezwłocznie przystąpić do zbadania stosunków ekonomicznych wszystkich szkół z terenu swych okręgów. Ponadto nakazano im dokładnie opisać każdą z nich pod względem uposażenia, liczby i kwalifikacji nauczycieli. Rady miały zbadać możliwości finansowe wszystkich gmin szkolnych w celu zorientowania się, czy są one w staniełożyć na swe szkoły. Dodatkowo należało oszacować wartość budynków szkolnych i ich majątku, w tym zwłaszcza wszystkich gruntów (szczególnie ziemi i sadów), oraz sporządzić (po zbadaniu miejscowych stosunków) wykaz przewidywanych

do utworzenia szkół (Organizacja, 1889, s. 23; Schmitt, 1874, s. 427–428). Wykonanie zapisów ustawy z 1873 r. ukazało wielkie problemy, jakie samorządy musiały pokonać, zwłaszcza w zakresie finansowym (Meissner, 1991–1992, s. 74). W rezultacie w całej Galicji proces zmian organizacyjnych szkół ludowych przebiegał powoli, gdyż złożoność i wielość nakazanych czynności reorganizacyjnych powodowały znaczne przedłużanie się w czasie wymaganych procedur, bowiem każda działająca szkoła musiała być zweryfikowana przez specjalnie wyznaczoną do tego komisję. Sprawdziała ona liczbę dzieci w wieku szkolnym, liczbę mieszkańców gminy, kategorię szkoły, liczbę nauczycieli, majątek szkolny i obszar szkolny (Juško, 2003, s. 66).

Ponadto w wielu gminach członkowie rad szkolnych miejscowych z różnych powodów nie mogli lub ociągali się z wykonaniem zleconych działań. Dlatego w większości okręgów szkolnych sprawami przygotowań do reorganizacji sieci szkolnej zmuszeni byli zająć się sami inspektorzy okręgowi. Pociągnęło to za sobą dalsze opóźnienia ze względu na dużą ilość spraw szkolnych. Dlatego do końca 1873 r. do RSK napłynęła tylko niewielka część operatów reorganizacyjnych. Więcej ich Rada otrzymała dopiero na wiosnę następnego roku. Jednak jeszcze do jesieni 1875 r. z przesłaniem tej dokumentacji zalegało 5 powiatów galicyjskich (Schmitt, 1874, s. 428). Po rozpatrzeniu otrzymanych dokumentów do 1 września 1874 r. RSK wydała decyzję o reorganizacji w Galicji 989 szkół ludowych wszystkich kategorii. W tej liczbie zawierało się m.in. 90 szkół pospolicznych 4-klasowych, 14 – 3-klasowych, 78 – 2-klasowych, 460 – 1-klasowych etatowych oraz 340 szkół 1-klasowych filialnych (Schmitt, 1874, s. 428). 9 września 1874 r. RSK rozesłała do rad szkolnych okręgowych pisma w sprawie reorganizacji szkół znajdujących się na ich terenie. W dokumencie sprecyzowała zalecenia odnośnie do tej kwestii. Ustaliła zasady dotyczące dochodów miejscowych funduszków szkolnych przeznaczonych na płace nauczycieli i przybory szkolne. Ponadto określiła sposoby wynagradzania (w gotówce lub naturaliach) wszystkich kategorii kadry nauczycielskiej zatrudnianych w szkołach zreorganizowanych (Zarządzenia, 1889, s. 143–144).

Powyższe informacje dowodzą, że przeprowadzana przez RSK reorganizacja szkół następowała dość wolno. Sytuacja taka miała miejsce nie tylko na wsi, ale także w wielu miasteczkach i miastach. Na przykład w Rozwadowie dotychczasowa szkoła trywialna funkcjonowała do początków 1874 r. (Gaj-Piotrowski, 1975, s. 36). W Jarosławiu miejscową szkołę trywialną koedukacyjną na Przedmieściu Leżajskim dopiero w 1874 r. przekształcono na 2-klasową szkołę ludową pospolitą (Meissner, 1992, s. 74–76). Szkoła trywialna w Strzyżowie od 1872 r. przeszła na etat krajowy, ulegając przemianowaniu z 1-klasowej na 3-klasową (Pelczar, 2014, s. 85). We Frysztaku na mocy orzeczenia RSK z 30 maja 1874 r. dotychczasowa szkoła trywialna została przekształcona w 1-klasową szkołę ludową pospolitą, etatową. To samo uczyniono ze szkołami w sąsiednich

wsiach: Pstrągówka i Cieszyna (Lubojemska, 2001, s. 16). Szkoła trywialna w Przemyśle dekretem RSK z 26 maja 1875 r. została przekształcona w 4-klasową etatową pospolitą (Pelczar, 2014, s. 85). W Głogowie Małopolskim reorganizacja szkoły nastąpiła od roku szkolnego 1869/1870. Szkoła uzyskała status 3-klasowej pospolitej (Pelczar, 2012, s. 78). W Niebylcu reorganizacja zakończyła się dopiero w 1876 r., a szkoła została uznana za etatową (Pelczar, 2012, s. 78).

Szczegółowo proces reorganizacji dotychczasowych szkół ludowych ukaże na 3 przykładach: Tyczyna i Pruchnika (miasteczek) oraz Krościenka Wyżnego (wsi). W Tyczynie przedsięwzięcie to dokonało się za sprawą Franciszka Eberharda, profesora seminarium nauczycielskiego w Rzeszowie, delegata Rady Szkolnej Okręgowej z siedzibą w tym mieście. Reorganizacja przeprowadzona została w myśl ustawy z maja 1873 r. i instrukcji RSK z sierpnia tego roku oraz na podstawie rozporządzenia rzeszowskiej RSO z 4 grudnia tego roku dla szkoły trywialnej w Tyczynie. Odnosny dokument adresowano do miejscowego nauczyciela, który o tym fakcie miał obowiązek poinformować naczelnika gminy i przewodniczącego Rady Szkolnej Miejskowej. Reorganizację zatwierdziła RSK orzeczeniem z 26 marca 1875 r., uznając szkołę za etatową, z 2 nauczycielami. Zbadawszy wszystkie okoliczności dotyczące dotychczasowej szkoły w Tyczynie i wysłuchawszy wniosków RSO w Rzeszowie, RSK orzekła, iż: „gmina Tyczyn tudzież należący do niej obszar dworski mają wspólnie szkołę utrzymywać”. Obowiązkiem ich miała być troska o dobry stan budynku szkolnego i przeznaczony dla nauczyciela mieszkania oraz dbanie o wewnętrzne urządzenie szkoły według przepisów władz szkolnych. Dodatkowo miały one dostarczać środków na ogrzewanie szkoły przynajmniej w takiej ilości, aby na każdych 6 sążni sześciennych izby szkolnej przypadało rocznie 4/5 sęga drewna bukowego, względnie odpowiednia ilość drewna miękkiego, węgla kamiennego lub okłotów słomy. Wreszcie miano starać się o oświetlenie i obsługę szkoły według szczegółowych postanowień Miejskowej Rady Szkolnej i wyższych władz szkolnych. W wydatkach na powyższy cel miała brać udział gmina i obszar dworski (odpowiednio do opłacanych podatków) w następującym stosunku: obszar dworski w Tyczynie – 1 złr 90 cnt, gmina Tyczyn – 98 złr 10 cnt. Na rozliczony w ten sposób wydatek na powyższe cele miały być w pierwszym rzędzie użyte dawniejsze zobowiązania stron, a mianowicie: od gminy Tyczyn „wyrobienie i przystawa z porąbaniem” 10 sągów drewna opałowego (dostarczonego przez obszar dworski) wartości 30 złr oraz usługa szkolna. Przyborów szkolnych dostarczać miała RSO w Rzeszowie z funduszu szkolnego okręgowego, z którego dodatkowo wypłacać miano 15 złr rocznie nauczycielowi na kredę, gąbkę, papier, atrament itp. potrzeby szkolne i urzędowe. Na ten cel uiszczać miała gmina 10 złr do funduszu szkolnego okręgowego z mocy dawniejszego zobowiązania.

Nauczyciel tej szkoły miał zagwarantowane darmowe mieszkanie, zaś jego roczny dochód powinien wynosić 350 złr oraz dodatkowo 50 złr – za kierownictwo. Drugi (młodszy) nauczyciel miał dostawać 210 złr. Na pokrycie tego wydatku obracane były przede wszystkim dochody z majątku szkolnego, a mianowicie: 15 złr 60 cnt rocznie z fundacji bpa Antoniego Betańskiego i 9 złr 45 cnt z obligacji indemnizacyjnych, a także dochody wynikające z dotychczasowych zobowiązań, tzn. od hr. Ludwika Wodzickiego, właściciela obszaru dworskiego, rocznie gotówką 35 złr i 75 cnt, od gminy chrześcijańskiej w Tyczynie – 123 złr 50 cnt, od gminy izraelskiej – 15 złr 75 cnt. Oprócz tego placówce przysługiwały następujące roczne kwoty: od całej gminy Tyczyn – 97 złr 85 cnt i z funduszu szkolnego okręgowego – 312 złr 15 cnt. Prawo prezentowania nauczyciela uzyskała w myśl ustawy z 2 maja 1873 r. Miejskowa Rada Szkolna wraz z obszarem dworskim w Tyczynie. Powyższe orzeczenie RSO w Rzeszowie przysłała 29 kwietnia 1875 r. tyczyńskiej Radzie Szkolnej Miejskowej wraz z załączoną instrukcją. Jej treść brzmiała następująco: „Do rady szkolnej miejscowej w Tyczynie, do rąk przewodniczącego ks. Michała Białego. Wysoka Rada Szkolna Krajowa uznała orzeczeniem dnia 26 marca szkołę ludową w Tyczynie za etatową o dwóch nauczycielach. W myśl tego orzeczenia wzywam Radę szkolną miejscową, aby niezwłocznie przystąpiła do wykonania obowiązków załączoną instrukcją objętych. Wzywam Radę, aby w przeciągu 30 dni przedłożyła Radzie szkolnej okręgowej wg wzoru: inwentarz dochodów miejscowego funduszu szkolnego na rok 1875, rachunek dochodów i wydatków na cele szkolne wymienione w paragrafie 24 ustawy szkolnej i preliminarz miejscowego funduszu szkolnego na rok 1875. Celem asygnowania płacy nauczycielowi od 1 kwietnia r.b. w c.k. urzędzie podatkowym należy do 3 dni donieść ile tenże pobrał od gminy, jako płace za kwiecień. Dalej jest Rada szkolna miejscowa obowiązana czuwać nad tym, by dochody miejscowego funduszu, przeznaczone na płace nauczycielowi, regularnie w c.k. urzędzie podatkowym odpłacane były. Rzeczą przewodniczącego będzie przeto ściągać datki oznaczone w załączonym orzeczeniu w ratach miesięcznych i odwozić do c.k. urzędu podatkowego. Nareszcie ma Rada szkolna miejscowa donieść, w jaki sposób da się druga klasa, ze względu na usystemizowanie posady drugiego nauczyciela, tak aby z początkiem przyszłego roku szkolnego można było zarządzić obsadzenie takowe” (Pelczar, 2014, s. 84).

Z kolei 6 czerwca 1875 r. RSK wydała orzeczenie w sprawie szkoły trywialnej w Pruchniku, uznając ją za pospolitą etatową, z 3 nauczycielami. Gminy: Pruchnik miasto, Pruchnik wieś oraz miejscowy obszar dworski tworzyły jeden zakres szkolny, który miał finansować tę placówkę. Obowiązkiem wymienionych jednostek administracyjnych miało być: utrzymywanie w dobrym stanie budynku szkolnego i przeznaczonego dla nauczyciela mieszkania, dbałość o wnętrze szkoły, dostarczanie środków na opalanie szkoły przynajmniej w ta-

kiej ilości, aby na każdych 6 sążni sześciennych przestrzeni izby szkolnej przypadało rocznie 4/5 sęga drewna bukowego, względnie odpowiednia ilość drewna miękkiego lub węgla kamiennego, zapewnienie oświetlenia i obsługi dla szkoły wedle szczegółowych postanowień Miejscowej Rady Szkolnej i wyższych władz szkolnych. W wydatkach na powyższy cel miały partycypować gminy i obszar dworski odpowiednio do opłacanych podatków w takim stosunku, iż na 100 złr wydatku miał uiszczyć: obszar dworski w Pruchniku – 6 złr 15 cnt, gmina Pruchnik miasto – 34 złr 62 cnt, gmina Pruchnik wieś – 59 złr 23 cnt. Na rozliczone w ten sposób wydatki na powyższe cele miały być w pierwszym rzędzie użyte dawniejsze zobowiązania stron, a mianowicie: od obszaru dworskiego w Pruchniku – 3 sęgi drewna twardego i 2 sęgi drewna miękkiego, które obie gminy Pruchnik miały zwieźć do szkoły.

Nauczycielowi kierującemu przysługiwało darmowe mieszkanie, zaś jego roczny dochód tytułem pracy wynosić miał 450 złr i 50 złr rocznie tytułem dodatku za kierownictwo. Drugi nauczyciel pobierać miał 450 złr rocznej pensji, natomiast trzeci (młodszy) – 270 złr. Na pokrycie tego wydatku miano przeznaczać określone dochody: 1) z majątku szkolnego, a mianowicie 1 złr 5 cnt jako dochód z ogrodu należącego do szkoły; 2) kwoty wypływające z dotychczasowych zobowiązań, mianowicie: od gminy miasta Pruchnik (łącznie z ludnością izraelicką) – 115 złr rocznie gotówką, od obszaru dworskiego w Pruchniku – 2 korce pszenicy, 4 korce jęczmienia, 4 korce żyta, 1 korzec grochu i 8 korcy kartofli. O przybory szkolne miała się zatroszczyć RSO z funduszu szkolnego okręgowego, z którego ponadto miano wypłacać na kredę, gąbkę, papier, atrament itp. potrzeby szkolne i urzędowe 20 złr rocznie. Prócz tego obszar dworski w Pruchniku uiszczać miał pewne sumy na przybory szkolne, przeznaczać 6 złr 30 cnt na ubogich uczniów i tyle samo na bibliotekę szkolną. Prawo prezentowania nauczyciela przysługiwało (w myśl aktu fundacyjnego szkoły z 20 sierpnia 1822 r.) hr. Włodzimierzowi Dzieduszyckiemu, właścicielowi Pruchnika (Orzeczenie, 2001, s. 9; Pelczar, 2012, s. 83–84).

Posłużę się również przykładem wiejskiej szkoły parafialnej w Krościenku Wyżnym, którą do początku lat 70. XIX w. zaliczano do niesystemizowanych, z jednym nauczycielem. Do placówki uczęszczała młodzież z Krościenka Wyżnego i Iskrzyni (odległej o 1/4 mili, czyli ponad 2 km), które tworzyły jeden okręg parafialny. Szkoła była utrzymywana wspólnie przez obie wsie. Pod koniec lat 50. XIX w. w skład majątku szkolnego wchodził grunt o powierzchni 196 m² (ok. 2 ary) nabyty za 180 złr oraz budynek (o wartości oszacowanej na 1800 złr) złożony z dwóch sal lekcyjnych oraz mieszkania dla nauczyciela (zajmującego dwie izby mieszkalne). Osoba nauczająca pobierała pensję w wysokości 90 złr, na którą składały się środki wydatkowane przez gminy w Krościenku Wyżnym (50 złr) i Iskrzyni (40 złr). W następnych latach pensja ta została podwyższona o dochody płacone przez właścicieli obszarów dworskich w Kro-

ścienku Wyżnym i Iskrzyni. Dwór w Krościenku Wyżnym dostarczał drewno opałowe dla szkoły. Na obsadę stanowiska nauczyciela (prawo prezentowania) wpływ miały władze gminne w porozumieniu z miejscowym proboszczem.

W 1874 r. RSO w Jaśle, której podlegała ta placówka, wnioskuje o uznanie jej za etatową, z 2 nauczycielami. Wniosek podpisany przez okręgowego inspektora szkolnego Andrzeja Karpińskiego zawierał powody, dla których należało zmienić status szkoły krościeńskiej. Zwracano w nim uwagę na dużą liczbę ludności w obu gminach (Krościenko Wyżne liczyło 2001 mieszkańców, a Iskrzynia – 693), z czego wynikała również znaczna liczba dzieci zobowiązanych do nauki szkolnej – 448 osób. Inspektor wskazywał też na liczną i uregulowaną frekwencję uczniów. W roku szkolnym 1873/1874 uczęszczało do szkoły 150 dzieci. Ponadto władze gminne były przychylnie nastawione do szkoły, istniały wystarczające środki finansowe przeznaczane na utrzymanie placówki oraz szkoła posiadała odpowiedni budynek szkolny. Decyzją Rady Szkolnej Krajowej z 29 sierpnia 1874 r. szkołę w Krościenku Wyżnym uznano za pospolitą etatową, z 2 nauczycielami. Zakres szkolny miały tworzyć gminy w Krościenku Wyżnym i Iskrzyni, na których spoczywał ciężar utrzymania placówki (obie gminy płaciły łącznie prawie 90 złr). Dodatkowo właściciele obszarów dworskich w obu gminach mieli wносить ponad 10 złr. Prawo prezentowania nauczycieli przekazano Radzie Szkolnej Miejscowej. Nauczyciel, określony jako „starszy”, miał otrzymywać pensję w kwocie 350 złr (środki pochodzące z funduszków gminnych, dworskich oraz funduszu szkolnego) oraz mieszkanie w budynku szkolnym. Drugi nauczyciel, młodszy, miał dostawać 210 złr rocznie. Z okręgowego funduszu szkolnego wydatkowano rocznie 15 złr na potrzebne artykuły szkolne: kredę, gąbki, papier, atrament (Pelczar, 2012, s. 80–81).

Zgodnie z zaleceniami władz państwowych i galicyjskich RSK dążyła w pierwszej kolejności do reorganizacji istniejących szkół i uregulowania ich statusu prawnego. Natomiast nowe placówki zakładano tylko w tych gminach, które były gotowe do poniesienia ciężaru ich utrzymania. Kwestię tę poruszono w okólniku RSK z 19 sierpnia 1873 r., w którym zadecydowała ona, że będzie można to robić dopiero wtedy, gdy ulegną przekształceniu szkoły już funkcjonujące oraz gdy znajdą się odpowiednie fundusze na ten cel, a także uda się znaleźć dobrze wykształconych nauczycieli (Organizacja, 1889, s. 23, 30). Jednak dopiero 22 maja 1879 r. RSK wydała szczegółowe rozporządzenie adresowane do rad szkolnych okręgowych odnośnie do tworzenia nowych szkół ludowych. Dotyczyło to tych miejscowości, które do tej pory nie należały do żadnego okręgu szkolnego. Taka sytuacja oznaczała, że dana gmina dotychczas nie podejmowała działań na rzecz organizacji na swym terenie placówki szkolnej oraz nie świadczyła żadnych opłat na oświatę dzieci mieszkających na jej terenie. RSK zażądała, aby wspomniane rady do końca 1879 r. przygotowały wykaz tych miejscowości, w których powinny powstać nowe szkoły ludowe publiczne. Rady

szkolne okręgowe miały uwzględnić przy tym liczbę gmin i obszarów dworskich mających stanowić wspólny zakres szkolny, liczbę dzieci będących w wieku szkolnym, odległość miejscowości, w której ma powstać ta nowa placówka, od najbliższej działającej szkoły ludowej publicznej, wysokość podatków bezpośrednich opłacanych przez gminy i obszary dworskie należące do wspólnego zakresu szkolnego, informację na temat wyników przeprowadzonych rokowań ze wszystkimi stronami w sprawie założenia szkoły oraz w jakim czasie mógłby zostać wybudowany budynek szkolny, a także określić udział funduszu szkolnego krajowego w finansowaniu tej placówki (Zakładanie, 1889, s. 181–182).

W kwestii tworzenia nowych szkół RSK wypowiedziała się ponownie w 1880 r. W okólniku z 15 czerwca zwróciła się do rad szkolnych okręgowych z poleceniem przygotowania stosownych informacji umożliwiających realizację tej inicjatywy. Miały być one bardzo podobne do tych, które sporządzano wcześniej. Nowym zaleceniem było wskazanie przez wspomniane rady, gdzie i jakiej kategorii szkoły ludowe najwcześniej należałoby utworzyć (Rozporządzenie, 1889, s. 193–194).

W pierwszym sporządzonym przez RSK statystycznym zestawieniu (za 1869 r.), opublikowanym dopiero w 1871 r., wykazano w Galicji istnienie 81 szkół głównych, 1961 szkół trywialnych etatowych, 427 szkół niesystemizowanych (o nieregulowanym statusie finansowym) oraz 7 szkół w klasztorach żeńskich, czyli razem 2476 placówek. W sprawozdaniu znalazły się również szkoły wyznaniowe ewangelickie, żydowskie oraz katolickie, które na mocy ustawy z 1869 r. przeszły pod nadzór RSK jako szkoły prywatne (Baranowski, 1911, s. 8–9; Łapot, 2017, s. 238).

Tabela 1. Czynne szkoły ludowe w Galicji w latach 1871–1878

Rok szk.	1- kla- sowe	2- kla- sowe	3- kla- sowe	4- kla- sowe	5- kla- sowe	6- kla- sowe	7- kla- sowe	8- kla- sowe	Ogół- lem
1871/1872	—	—	—	—	—	—	—	—	2374
1872/1873	2176	74	29	85	4	10	5	1	2384
1874/1875	2101	146	31	135	6	12	4	2	2406
1875/1876	2020	162	41	157	14	28	13	6	2441
1876/1877	2053	172	41	146	22	25	10	15	2484
1877/1878	2317	184	47	158	18	22	11	19	2776

Źródło: Falkiewicz (1899), s. 117.

Z kolei według danych za lata 1871–1878 opracowanych przez Falkiewicza (tabela 1) ogólna liczba czynnych szkół ludowych w Galicji zwiększała się, choć dynamika w tym zakresie nie była zbyt duża. Największy przyrost miał miejsce w roku szkolnym 1877/1878, kiedy to (w stosunku do roku poprzedniego) przybyły 292 placówki. Niestety były to w przeważającej liczbie szkoły najniżej zorganizowane, czyli 1-klasowe. Analiza tabeli 1 wskazuje również na zjawisko

stopniowego wzrostu ilościowego szkół 2-klasowych, 3-klasowych i 8-klasowych. Pozostałe kategorie szkół wykazywały zmienne tendencje, tzn. że ich liczba wahała się.

Podsumowanie

Powołanie do życia w Galicji RSK otworzyło nowy rozdział w zakresie edukacji ludności zamieszkującej tę część monarchii austro-węgierskiej. RSK realizowała zadania zlecone jej przez władze państwowe i galicyjskie oraz wyznaczone przez nią samą. W pierwszych latach funkcjonowania działała w zmieniających się realiach prawno-administracyjnych. W pierwszej kolejności musiała włączyć się w działania zmierzające do usystematyzowania sieci szkół ludowych wprowadzonych ustawami oświatowymi z przełomu lat 60. i 70. XIX w. Dopiero w drugiej kolejności zajęła się tworzeniem szkół w miejscowościach, które ich do tej pory nie miały. Omawiany okres był dla RSK najtrudniejszy, gdyż musiała się ona zmierzyć z różnymi problemami organizacyjnymi, finansowymi, społecznymi itp.

Literatura

- Baranowski, B.A. (1911). *Szkolnictwo ludowe w Galicji w swym rozwoju liczebnym od roku 1868 do roku 1909 z uwzględnieniem warunków higienicznych*. Lwów: Rodzina i Szkoła.
- Falkiewicz, K. (1899). *Rozwój szkolnictwa ludowego w Galicji w latach 1848–1898*, Lwów: bw.
- Fiutowski, T. (1913). *Szkolnictwo ludowe w Galicji w dobie porozbiorowej*. Lwów: Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.
- Gaj-Piotrowski, W. (1975). Stan szkolnictwa i oświaty w rejonie Rozwadowa w latach 1772–1874. *Rocznik Województwa Rzeszowskiego*, 8, 23–56.
- Juško, E. (2003). *Szkolnictwo powszechne w powiecie tarnowskim w latach 1918–1939*. Lublin: Wyd. KUL.
- Juško, E. (2013). *Rada Szkolna Krajowa i jej działalność na rzecz szkoły ludowej w Galicji (1868–1921)*. Lublin, Tarnów: Wyd. Diecezji Tarnowskiej.
- Lubojemska, B. (2001). *Zarys dziejów szkolnictwa we Fryszaku 1424–1984*. Krosno: PUW „Roksana”.
- Łapot, M. (2017). Szkolnictwo ludowe w Galicji u progu działalności Rady Szkolnej Krajowej (w stuipięćdziesięciolecie jej powołania). *Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie Pedagogika*, 26(2), 237–259. DOI: 10.16926/p.2017.26.39.
- Majorek, C., Marmon, W. (1983). Oświata i kultura regionu tarnowskiego w okresie rozbiorów i niewoli. W: F. Kyrk, Z. Ruta (red.), *Tarnów. Dzieje miasta i regionu* (s. 257–317). T. 2. Tarnów: KAW.
- Malak, F. (1996). *Dzieje parafii Tyczyn*. Tyczyn: Zarząd Gminy i Miasta.
- Meissner, A. (1991–1992). Szkolnictwo ludowe w powiecie jarosławskim w latach 1867–1914. *Przemyskie Zapiski Historyczne*, 8–9, 73–84.
- Organizacja szkół w myśl ustaw krajowych z 1873 r. i przeprowadzenie tych ustaw w ogóle (1889). W: *Zbiór najważniejszych okólników i rozporządzeń zasadniczych c.k. Krajowej Rady Szkolnej* (s. 23–33). Lwów: Wyd. W. Łozińskiego.
- Orzeczenie c.k. Krajowej Rady Szkolnej z dnia 6 czerwca 1875 r. wydane na mocy ustaw szkolnych z 2 maja 1873 r. w sprawie Szkoły Pospolitej w Pruchniku (2001). *Ziemia Pruchnicka*, 3, 9.
- Pelczar, R. (2012). Rola Rady Szkolnej Krajowej w reorganizacji szkół ludowych w Galicji w latach 1868–1875 (ze szczególnym uwzględnieniem terenu łacińskiej diecezji przemyskiej). *Przegląd Historyczno-Oświatowy*, 55(1–2), 69–84.

- Pelczar, R. (2014). *Rzymskokatolickie szkoły trywialne w Galicji w latach 1774–1875*. Lublin: Wyd. KUL.
- Podgórska, E. (1967). Rozwój oświaty Galicji w okresie autonomii. W: Ł. Kurdybacha (red.), *Historia wychowania* (s. 593–615). T. 2. Warszawa: PWN.
- Rozporządzenie Rady Szkolnej Krajowej z 15 czerwca 1880 r. (1889). W: *Zbiór najważniejszych okólników i rozporządzeń zasadniczych c.k. Krajowej Rady Szkolnej* (s. 193–194). Lwów: Wyd. W. Łozińskiego.
- Schmitt, H. (1874). Szkoły ludowe w Galicji w roku 1873/4. *Szkoła*, 7(46), 427–428.
- Wroczyński, R. (1996). *Dzieje oświaty polskiej*. T. 2. Warszawa: Żak.
- Zakładanie nowych szkół w gminach, nie należących do żadnego zakresu szkolnego (1889). W: *Zbiór najważniejszych okólników i rozporządzeń zasadniczych c.k. Krajowej Rady Szkolnej* (s. 181–182). Lwów: Wyd. W. Łozińskiego.
- Zarządzenia przy reorganizacji szkół (1889). W: *Zbiór najważniejszych okólników i rozporządzeń zasadniczych c.k. Krajowej Rady Szkolnej* (s. 143–144). Lwów: Wyd. W. Łozińskiego.